

PETRA VAN
DAM

Gaila Jehoel, *Het culturele netwerk van Jan van Scorel*. Schilder, kanunnik, ondernemer en kosmopoliet. Hilversum: Verloren 2020, 500 pp., ISBN 9789087048600, pb.

Jan van Scorel (1495-1562) is in de waterstaatsgeschiedenis bekend van een gedurfd project, de bedijking en inpoldering van de Zijpe, 1452. Maar misschien nog wel bekender is hij geworden door de bijzonder grote kaart van 2,5 meter lang die hij daarvan maakte en die bewaard is in het Nationaal Archief. Het is een kaart die kenmerken van een schilderij heeft. Levendig worden de dijkwerkers afgebeeld met hun verschillende gereedschappen. Het geheel is neergezet als een verhaal waarin we de mensen ontmoeten die hier bij 't Oge woonden, vissend op zee, aan het werk in de duinen en op weg naar de kerk in hun dorpen. Het hoogheemraadschap Uitwaterende Sluizen heeft jarenlang in zijn bezoekerscentrum bij de Hondsbossche Zeewering een kopie van deze kaart tentoongesteld.

Jan van Scorel was in zijn tijd een beroemde schilder. Hij groeide op in Schoorl en maakte later grote reizen naar Duitsland, Oostenrijk en Venetië en kwam ook terecht in Rome waar hij werkte voor de Nederlandse paus Adrianus VI. Hij vestigde zich uiteindelijk te Utrecht. Via zijn reizen kreeg hij toegang tot internationale culturele en commerciële kringen en dat hielp hem bij het verkrijgen van vele belangrijke opdrachten.

De waterbouwkundige projecten vielen aan het einde van het leven van Van Scorel, vanaf 1547. Hij ontwierp een nieuwe haven voor Harderwijk en een baggerproject voor de Vecht en de Rijn. In 1549 ontwikkelde hij een plan om de Zijpe droog te leggen. Dank-

zij zijn netwerken kon Van Scorel vermogende investeerders aan het project verbinden uit Duitsland, Zweden, Italië en Spanje die als koopman een kantoor hadden in Antwerpen. Hij noemde het project Nova Roma en het voorzag in zeven kerken die natuurlijk verwezen naar de zeven dagen van de schepping, maar ook naar de zeven heuvelen van Rome en de zeven pelgrimskerken in Rome waar men een aflaat kon krijgen. Van de nieuwe polder maakte hij een kaart waarop de kerken afgebeeld zijn.

Door financiële problemen stapte Van Scorel al in 1554 uit het project waarvan uiteindelijk slechts een klein deel gerealiseerd werd. Misschien was hij toch als schilder handiger dan als waterbouwkundige, want Andries Vierlingh, de zeer ervaren waterbouwkundige en schrijver van het *Tractaet van Dijkkagie* schamperde dat Van Scorel nog 'nooit een dijkkagie' had gezien en dat hij 'soo vreemde opiniën' had.

Het besproken boek is de mooie handelseditie van een proefschrift en bevat een catalogus van alle werken van Van Scorel. De beide hier genoemde kaarten zijn digitaal raadpleegbaar via de website van het Zijper Museum: www.zijpermuseum.nl.

ARJAN NOBEL Piet Martens, *Visserij in Noord-Brabant*. Tilburg, Zuidelijk Historisch Contact / Hilversum: Verloren 2020, 224 pp., ISBN 978-90-8704-783-2, pb.

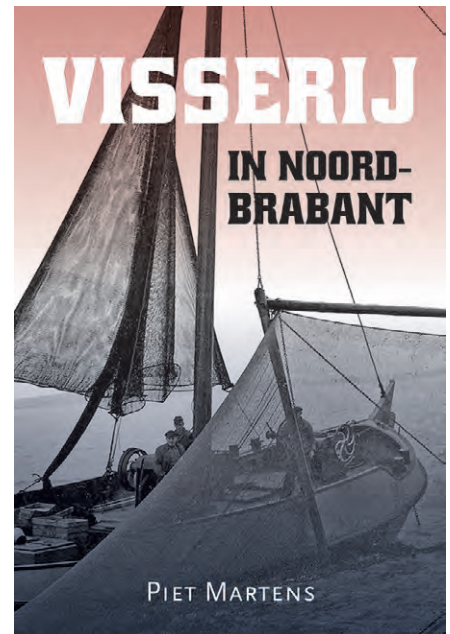
De maritieme geschiedschrijving bloeit als nooit tevoren. Boeken over de koopvaardij, de marine en de visserij vinden gretig aftrek. Het gaat daarin al lang niet meer alleen over schepen, maar ook over de culturele kant van de geschiedenis. Over het leven aan boord en aan wal, over rituelen en gebruiken, over verhalen en verbeelding. Maar bovenal gaat het over mensen, over mannen én vrouwen wier levens op allerlei manieren waren verbonden met de maritieme sector.

Traditiegetrouw krijgt de zeevisserij – de haringvangst en de walvisvaart, ook wel aangeduid als de grote en de kleine visserij – veel aandacht. Veel minder wordt er geschreven over de rivier vissers die werkten op het open water van de grote rivieren en de binnenvis-

sers die grachten en ander klein binnenwater bevisten. Publicaties hierover hebben vaak een lokaal karakter. Wie op zoek is naar een overzichtswerk komt vrijwel altijd uit bij de boeken en artikelen van Piet Martens. In 1992 promoveerde hij op een studie naar de zalmvissers van de Biesbosch tussen 1421 en 1869; zeven jaar later verscheen een boek over de ankerkuilvisserij op het Hollands Diep en het Haringvliet. Daarnaast schreef hij verschillende artikelen en leverde hij een bijdrage aan het overzichtswerk *Hollanders en het water*.⁸

In zijn nieuwste pennenvrucht neemt Martens de visserij in Noord-Brabant onder de loep. In acht hoofdstukken, die overigens in omvang en opzet sterk variëren, komen verschillende Brabantse plaatsen of vangstgebieden aan bod. Tot ver in de twintigste eeuw was de visvangst hier een belangrijke economische activiteit. In Werkendam woonden omstreeks 1500 zelfs uitsluitend vissers. Met uiteenlopende scheepstypen en verschillende visserijmethoden verdienden talloze mannen de kost. Dat was vaak geen vetpot, maar echte armoede werd er niet geleden. De nadruk op de visserij wisselde overigens per tijd en plaats, wat zeker ook te maken had met veranderende ecologische omstandigheden. De zestiende en zeventiende eeuw vormden bijvoorbeeld de hoogtijdagen van de zalmvisserij in de Biesbosch. Na verzanding van het Biesboschgebied verplaatste de visserij zich in de tweede helft van de negentiende eeuw naar de nieuw gegraven Nieuwe Merwede.

Hoewel *Visserij in Noord-Brabant* voor het grootste deel is gebaseerd op eerder gepubliceerd materiaal is het toch belangrijk dat de gegevens over Noord-Brabant nu in één boek zijn vastgelegd. De rivier- en binnenvisserij behoort vrijwel overal tot het verleden. Des te waardevoller is het dat Martens kon putten uit interviews die hij, soms al jaren geleden, hield met oud-vissers. Zo sprak hij in 1996 met de toen tweeënegentigjarige Adriaan de Visser uit Moerdijk. Die kon hem nog vertellen hoe zwaar het beroep was. Ankerkuilvissers, die visten met een zakvormig net dat aan de kant van de opening was vastgemaakt aan een groot houten raam, waren soms wekenlang van huis. Zij waren namelijk afhankelijk van het getijde, en terugzeilen naar huis kostte te veel tijd. Dus bleven ze liggen op de visgronden, terwijl een afhaalboot de vangst kwam ophalen. Toen de vader van Adria-

⁸ P.J.M. Martens, *De zalmvissers van de Biesbosch. Een onderzoek naar de visserij op het Bergse Veld 1421-1869* (Tilburg 1992); P.J.M. Martens, *Schokkermannen en bootvissers. De ankerkuilvisserij op Hollands Diep en Haringvliet* (Tilburg 1999); Piet Martens, 'Vis uit het binnenwater. De zoetwatervisserij in Holland', in: Elco Beukers (red.), *Hollanders en het water. Twintig eeuwen strijd en profijt II* (Hil-

Links de haven van Nieuwendijk (Z-H), circa 1950. Goed te zien is dat met uiteenlopende scheepstypen werd gevist. Geheel vooraan de NB 1 van Hannes Nobel uit Nieuw-Beijerland, een IJsselaak die werd gebruikt voor de ankerkuilvisserij. Daarnaast een zalmshouw. Daarachter de schokker KL 6 uit Klundert. Helemaal op de achtergrond links nog een zalmshouw. Op de rechterfoto de schokker MD 3 uit Middelharnis tijdens het vissen met een ankerkuil, circa 1960. Dit schip werd eind negentiende eeuw gebouwd voor het Korps Torpedisten en vanaf 1923 gebruikt voor de visserij, eerst onder registratienummer KL 6. Foto's collectie Arjan Nobel.

De in 1985 gebouwde kotter NB 1 van Visserijbedrijf Nobel, aan het vissen op het Haringuliet (28 november 2005). Na de afsluiting van het Haringuliet in 1970 bleven drie vissers, waaronder de familie Nobel uit Nieuw-Beijerland, hier vissen. Nadat de palingvisserij in het kader van de voedselveiligheidsnormen werd verboden, is ook dit bedrijf gestopt. Foto Hans Nobel.

aan – in dienst van een rederij – na veertien dagen weer aanmeerde in de haven werd hij op staande voet ontslagen. De reden? Hij was te vroeg teruggekomen. Na de Tweede Wereldoorlog veranderde dit. De vloot werd gemotoriseerd, waardoor het veel gemakkelijker werd om wekelijks naar huis te komen.

Martens legt in zijn boek de nadruk op de technische aspecten van de visserij. De lezer komt veel te weten over scheepstypen en vangstmethoden. Ook de vissoorten die werden gevangen en verhandeld, komen uitvoerig aan bod. Veel minder aandacht is er voor de sociaal-culturele kanten van de visserij, iets wat nog eens extra wordt versterkt door de beschrijving per plaats. Dat is jammer, want juist die aspecten roepen vragen op. Hoe was bijvoorbeeld de positie van de vissersvrouwen, zeker in de plaatsen waar de mannen soms langdurig afwezig waren? In hoeverre waren vrouwen, en ook kinderen, betrokken bij de visserij? In de verschillende hoofdstukken zijn wel kleine aanzetten te vinden, maar een thematische opzet had deze gegevens beter voor het voetlicht gebracht. Bergen op Zoom kende bijvoorbeeld al aan het begin van de zestiende eeuw visverkoopsters met een eigen waterschip waarmee ze vis levend konden vervoeren. En wat te denken van de Geertruidenbergse vishandelaar Hendrick Cornelisz van Flitterwijck? Hij bouwde in de zeventiende eeuw een flink vermogen op, maar dat was toch vooral te danken aan zijn eerste en, later, zijn tweede echtgenote. Hendrick kon zelf niet schrijven en dus verzorgde zijn vrouw Geertruyd Claesdochter Chatteleyn de boekhouding. Na haar overlijden hertrouwde Hendrick met Judith Hendricx van der Hoeve en ook zij hield de financiën bij, verrichtte betalingen, deed de correspondentie en handelde zaken af.

Visserij in Noord-Brabant is een rijk geïllustreerd overzichtswerk, waaruit duidelijk wordt hoezeer de visserij het economische en sociale leven in verschillende plaatsen stempelde. Hopelijk vormt het boek de aanzet voor verder onderzoek naar de rivier- en binnenvisserij in Nederland. De afgelopen decennia is het aantal beroepsvissers door toenemende vervuiling en dalende visstanden sterk afgenomen. Het is nu het moment om deze geschiedenis voor het nageslacht vast te leggen.